

Шляхи вдосконалення державного регулювання агровиробництва

Вакуленко В.Л.

докторант

Державного науково-дослідного інституту інформатизації
та моделювання економіки

У статті розкрито роль аграрного виробництва в економіці країни, а також роль держави в його регулюванні. Розглянуто головні особливості державного регулювання аграрного виробництва. Визначено систему механізмів державної підтримки аграрної сфери в розвинених зарубіжних країнах. Досліджено сучасний стан та проблеми розвитку сільського господарства в Україні. Розкрито напрями вдосконалення державного регулювання аграрної сфери.

Ключові слова: аграрне виробництво, державне регулювання, механізми державної підтримки, методи та інструменти державного впливу.

Вакуленко В.Л. ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АГРОПРОИЗВОДСТВА

В статье раскрыта роль аграрного производства в экономике страны, а также роль государства в его регулировании. Рассмотрены основные особенности государственного регулирования аграрного производства. Определена система механизмов государственной поддержки аграрной сферы в развитых зарубежных странах. Исследованы современное состояние и проблемы развития сельского хозяйства в Украине. Раскрыты направления совершенствования государственного регулирования аграрной сферы.

Ключевые слова: аграрное производство, государственное регулирование, механизмы государственной поддержки, методы и инструменты государственного воздействия.

Vakulenko V.L. WAYS OF IMPROVING THE STATE REGULATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION

The article reveals the role of agrarian production in the economy of the country, as well as the role of the state in its regulation. The main features of state regulation of agrarian production are considered. The system of mechanisms of state support of agrarian sphere in the developed foreign countries is determined. Research of the current state and problems of agricultural development in Ukraine. The directions of improvement of the state regulation of agrarian sphere are revealed.

Keywords: agrarian production, state regulation, mechanisms of state support, methods and instruments of state influence.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Від ступеня розвитку і рівня ефективності функціонування сільськогосподарського виробництва багато в чому залежать збалансованість економіки, політична обстановка в країні і, нарешті, її продовольча безпека. Це дає змогу розглядати сільське господарство як один зі стратегічних секторів вітчизняної економіки. За тривалий період реформ в аграрному секторі країни здійснено об'єктивно необхідні соціально-економічні перетворення. Радикально змінилися умови господарювання сільських товаровиробників. Однак у ході здійснення переходу на ринкові механізми господарювання село опинилося в кризовому стані. Стався різкий спад виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва, почала розвалюватися соціальна сфера села.

Нині більшість вітчизняних сільських товаровиробників відчуває хронічний брак власних оборотних коштів для сезонного фінансування виробництва, при цьому у них відсутня можливість скористатися банківськими кредитами. Триває скорочення посівних площ і поголів'я великої рогатої худоби. Складність положення посилюється зростанням цін на електричну енергію, пальне та мастильні матеріали. Вплив держави слід розглядати не як альтернативу ринку, а як засіб підвищення його ефективності, створення сприятливих умов для спрямованих дій ринкових сил, пом'якшення внутрішніх протиріч самого ринкового механізму. У зв'язку із цим у сучасних умовах актуальним є питання про посилення ролі держави в регулюванні сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику державного регулювання, зокрема в аграрній сфері, досліджували чимало науковців, серед яких: А.П. Адаменко, О.І. Артемова, Л.М. Березіна, О.І. Дудка, В.В. Кіндзерський, О.Ю. Коваленко, М. Крупка, С.В. Майстро, М.Є. Окрепка та ін.

Незважаючи на достатньо велику кількість напрацювань у сфері державного регулювання аграрного виробництва, питання, пов'язані з обґрунтуванням пріоритетних напрямів його вдосконалення в умовах реалізації державної аграрної політики, вимагають постійного моніторингу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основна мета статті полягає у розкритті сутності та ролі державного регулювання аграрного виробництва та визначенні напрямів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах геополітичної напруженості все частіше виникають міжнародні політичні конфлікти. У зв'язку із цим найважливішою умовою досягнення конкурентоспроможних параметрів і стійкості вітчизняного сільського господарства стає державне регулювання аграрного виробництва. Це пов'язано з тим, що аграрний сектор економіки України відрізняється специфікою відтворювальних процесів, пов'язаних не тільки з природними умовами та сезонністю виробництва, а й із недостатньо розвиненою матеріально-технічною базою, залежністю від імпортних технологій виробництва, відносно низькою інноваційно-інвестиційною привабливістю і високими виробничо-фінансовими ризиками. Все вищесказане вимагає постійної концентрації матеріально-технічних і фінансових ресурсів для вирішення нагальних проблем аграрного сектору економіки країни з метою забезпечення його стабільного функціонування.

Експерти у сфері вітчизняної аграрної політики єдині в думці, що для сталого розвитку галузі необхідна підтримка держави, яка виражається в ефективному використанні набору інструментів і механізмів державного регулювання аграрної сфери, заснованих на ідеї аграрного протекціонізму. При цьому основою розвитку сільськогосподарського виробництва в умовах сучасних економічних реалій повинне стати розвинене інституційне середовище, здатне формувати умови для активізації інвестиційно-інноваційних та інтеграційних процесів, розвитку імпортозамінних виробництв, підвищення кваліфікації кадрів.

Механізми державної підтримки та регулювання галузі повинні спиратися на економічні важелі та інструменти: податки, кредити, субсидії, гранти тощо.

В основі формування концепції ефективного аграрного виробництва і збалансованої державної аграрної політики лежить ідея збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної сфер сільських територій. Стійкість розвитку аграрного сектору економіки передбачає активізацію ролі держави, яка за рахунок різноманітних інструментів впливу, включаючи правові нормативи та планування, опосередковано контролює і регулює як виробництво сільськогосподарської продукції, так і процес її реалізації [2, с. 6].

В умовах кризових явищ в економіці, у тому числі в аграрній сфері України, найважливішим способом стимулювання та розвитку вітчизняного сільського господарства є бюджетна, кредитна і податкова підтримка в поєднанні з розвитком державно-приватного партнерства. Важливо підкреслити, що державна підтримка аграрного виробництва є найважливішою ланкою національної безпеки країни, оскільки сприяє зростанню обсягів виробництва аграрної продукції і споживання продуктів харчування на душу населення, а також забезпечує доступність продовольства для широких верств населення.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що сучасне аграрне виробництво – це високотехнологічна галузь, тісно пов'язана з наукою і технікою й вимагає пильної уваги. Проблемами цієї галузі займаються як окремі інститути, які покликані розвивати АПК, так і держава. Для вирішення зазначених проблем слід мати стратегічний погляд на трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки, що враховує не тільки майбутнє, а й оцінює пройдені етапи. Іншими словами, аграрний сектор повинен мати чітко розроблену й обґрунтовану стратегію розвитку.

Державне регулювання сучасної національної економіки полягає у виявленні потреб галузей у бюджетному фінансуванні та в розподілі наявних фінансових ресурсів між галузями. Аграрна політика багато в чому зводиться до щорічного бюджетного фінансування без аналізу ефективності витрачання грошових коштів за минулий рік і без вирішення основного завдання – реформування аграрного сектору [7, с. 24].

Досвід розвинених країн, таких як Канада, Японія, США, Данія, Швеція, Австрія, Німеч-

чина, Франція, Угорщина та ін., свідчить, що держава всебічно підтримує аграрний сектор економіки країни та галузі, які з ним тісно пов'язані. Провідну роль в агропромисловому комплексі відіграє сільськогосподарське виробництво, оскільки забезпечує виробництво продуктів харчування та сільськогосподарської сировини для переробних підприємств. Щодо сільського господарства в розвинених країнах використовують різні інструменти державного регулювання: грошово-кредитне, податкове, бюджетне, соціальне, цінове; регулювання шляхом державного замовлення; регулювання за допомогою обмежень; регулювання трудових відносин та оплати праці; безпосереднє управління сільськогосподарськими підприємствами [3].

Таким чином, система механізмів державної підтримки аграрної сфери в розвинених зарубіжних країнах характеризується не стільки стимулюванням виробництва (хоча, наприклад, податки виступають як механізм стимулювання сільськогосподарського виробництва або його обмеження, а зниження податкового тиску дає можливість на макроекономічному рівні підвищити стабільність функціонування господарського механізму фермерського виробництва, збільшити обсяги оборотних засобів і підняти рівень самофінансування), скільки вирішенням соціальних завдань – підтримка рівня доходів фермерів, розвиток сільської інфраструктури й природоохоронні заходи. Що стосується державної політики підтримки аграрного сектору в Україні, то вона повинна в сучасних умовах стосуватися, насамперед, стимулювання вітчизняного виробництва сільськогосподарської продукції та реалізації експортоорієнтованої стратегії його розвитку, що слугуватиме поштовхом для зростання всієї економіки країни і на цій основі підвищення рівня життя населення України [8].

Правові основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, розвитку аграрного ринку, забезпечення продовольчої безпеки населення визначає Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» від 24.06.2004 № 1877-IV. Згідно зі ст. 3 вищезазначеного Закону, держава здійснює цінове регулювання окремих видів сільськогосподарської продукції встановленням їхніх мінімальної та максимальної цін та проведенням інтервенцій Аграрним фондом в обсягах,

що дають змогу встановити ціну рівноваги у межах організованого аграрного ринку України. Якщо мінімальні інтервенційні ціни не забезпечують середньостатистичну беззбитковість виробництва, на виробництво таких видів продукції запроваджується додаткова державна підтримка [10].

Систематизація наукових поглядів із питань напрямів та інструментів державного регулювання виробництва продукції сільського господарства дала змогу встановити:

– державне регулювання сільськогосподарської сфери економіки спрямоване на досягнення довготривалих цілей розвитку аграрного виробництва в умовах постійної трансформації ринкових відносин;

– об'єктом державного регулювання аграрної сфери є формування майбутнього ресурсного потенціалу сільського господарства;

– державне регулювання виробництва продукції сільського господарства передбачає вплив держави на виробництво і реалізацію аграрної продукції для збільшення рівня її конкурентоспроможності, забезпечення розширеного відтворення та сталого розвитку аграрної сфери;

– державне регулювання аграрного сектору засноване на тісній взаємодії його як із внутрішнім, так і з зовнішнім середовищем.

Однією з важливих проблем розвитку сільськогосподарських підприємств є недостатньо ефективна державна політика щодо створення умов формування кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських підприємств у сфері виробництва та збуту сільськогосподарської продукції. Незважаючи на те що на законодавчому рівні прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на забезпечення розвитку системи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, таких як закони України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про споживчу кооперацію», «Про кредитні спілки», Постанова КМУ «Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва» та ін., потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні, на думку фахівців, залишається нереалізованим. За їхніми дослідженнями, кількість сільськогосподарських кооперативів останніми роками поступово знижується, а їхня структура є незадовільною. Автори вважають, що причина такого становища полягає у: низькому рівні державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації; подвійному оподаткуванні обслуговуючих кооперативів; низь-

кому рівні професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо цілей і мети його створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання; нерозвиненості споживчої кооперації, відсутності її підтримки з боку Центральної спілки споживчих товариств України; нерозвиненості кредитної кооперації та ін. [6].

Стабілізація аграрного виробництва та активна участь країни у зовнішніх ринках сільськогосподарської і продовольчої продукції мали б передбачати механізм формування та фіксування рівня цін на сільськогосподарську сировину на значно вищому рівні, який би задовольняв потреби товаровиробників. Без ефективного державного регулювання й фінансової підтримки наше сільськогосподарське виробництво приречене на поступовий занепад незалежно від того, хто займатиметься цим виробництвом – фермери або великотоварні сільгоспідприємства. Особисті селянські господарства населення демонструють гнучкість і виживання в умовах безконтрольної експансії імпортного продовольства в нашу країну, причому у цьому разі мова може йти про натуральне виробництво. Слід також акцентувати увагу й на тому, що в нашій країні сьогодні не здійснюється жодної підтримки ОСГ, внесок яких у загальне виробництво аграрної продукції коливається в останні роки в межах 40–50% від сумарного її виробництва [5, с. 26].

Удосконалення механізмів державного регулювання аграрної галузі повинне бути спрямоване на створення траєкторії його сталого розвитку, збільшення обсягу виробництва аграрної продукції, достатньому для вирішення проблеми продовольчої безпеки та реалізації політики імпортозаміщення, підвищення економічної, соціальної, екологічної ефективності функціонування сільського господарства. Крім того, система державного регулювання має сприяти розвитку ринкової інфраструктури, підтримці стабільної, сприятливої кон'юнктури на ринку шляхом проведення державних інтервенцій, забезпечення товаровиробників доступними кредитами.

Створення ефективної державної системи підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, на думку економістів, має відбуватися шляхом формування пакета законодавчих актів і нормативних документів регулятивного характеру, які доповнюють та розвивають попередньо ухвалений закон чи інший нормативний документ. Окрім того, повинен бути досягнутий певний компроміс

між органами виконавчої та законодавчої влади, органами прокурорського нагляду та судочинства, суспільства у цілому. Автори справедливо зазначають, що регуляторні акти, що ухвалюються органами управління, повинні кореспондентуватися із загальними нормами законів, основними принципами, закріпленими в законодавстві, оскільки не може функціонувати нормативний акт, що суперечить закону або не відповідає йому [6].

Доцільно розробити Державну програму розвитку аграрного сектору, що визначає цілі та основні напрями розвитку аграрного сектору на середньостроковий період (п'ять років), фінансове забезпечення та механізми реалізації передбачених заходів. Державна програма повинна містити основні показники і прогноз розвитку аграрного сектору, цілі, завдання, показники результативності та витратні зобов'язання, у тому числі розподіл фінансових коштів на цілі та завдання на майбутній період за роками. Реалізація державної програми повинна здійснюватися Міністерством аграрної політики та продовольства України, місцевими виконавчими органами державної влади за допомогою цільових програм, інших заходів у сфері розвитку аграрного сектору. Галузеві цільові програми повинні формуватися і реалізовуватися відповідно до законодавства. Щорічно Міністерство аграрної політики та продовольства України має готувати й опубліковувати доповідь про хід та результати реалізації державної програми в попередньому році [4, с. 101].

Система державних програм є найважливішим інструментом реалізації державної політики у сфері аграрного господарства. Найважливішими цілями реалізації програм є не тільки зростання частки вітчизняних продуктів, а й створення нових робочих місць, підвищення оплати праці в галузі, розширення сировинного ринку.

Для вирішення найважливіших проблем сільського господарства необхідно впроваджувати механізм інвестування даного сектору економіки [1]. Залучення іноземних інвестицій у розвиток сільськогосподарського виробництва, їх обсяг та рівень ефективності залишаються недостатніми через наявність багатьох причин: неплатоспроможність вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника, нестабільність політичної ситуації, законодавчої бази, низька інвестиційна привабливість сільського господарства [9, с. 179]. Для того щоб поліпшити інвестиційні процеси в сільському господарстві, необхідно вдоско-

налити державне регулювання через надання кредитів для придбання нового устаткування, нових технологічних ліній та основних фондів, передусім у сферу матеріально-технічного забезпечення. Також окремими напрямками державного регулювання інвестиційної діяльності в сільському господарстві є поліпшення управління державними інвестиціями, регулювання умов інвестування, посилення контролю над інвестиційною діяльністю, а також запровадження гнучкої системи оподаткування суб'єктів інвестиційної діяльності шляхом диференціації відсоткових ставок податків та податкових пільг, що дадуть змогу поліпшити інвестиційний клімат галузі [1].

Удосконалення механізмів державного регулювання аграрної сфери має бути спрямоване на поліпшення використання її природних, трудових, матеріальних ресурсів, створення ефективної інституційної середовища, забезпечення зростання інноваційно-інвестиційної активності товаровиробників.

Система державного регулювання реалізується за допомогою комплексу заходів, що здійснюються державними органами, для захисту національного ринку від негативних зовнішніх впливів, досягнення стійкого економічного зростання за допомогою формування ефективної структури економіки, створення комплексу необхідних умов для модернізації техніко-технологічної бази галузі, забезпечення економічної та соціальної стабільності.

Механізми державного регулювання агропромислового комплексу реалізуються за допомогою нормативно-правового, інформаційного, інфраструктурного та фінансового забезпечення, використання інструментів із регулювання ринку аграрної продукції, про-

гнозування, програмування та планування, цінового регулювання та ін.

Особлива увага повинна бути приділена соціальній підтримці села, розвитку логістичної інфраструктури, забезпеченню стійкої прибутковості і конкурентоспроможності галузей. Перераховані пріоритети розвитку аграрного сектору економіки повинні визначати відповідні методи й інструменти державного впливу, що сприяють вирішенню поставлених завдань.

Висновки з цього дослідження. Проведене дослідження дало змогу виділити низку проблем у сучасній системі державного регулювання аграрної сфери економіки: недостатня ефективність використання заходів державної підтримки; механізм виділення субсидій із республіканського бюджету залишається незрозумілим і недоступним для багатьох сільських виробників (низька інформованість їх про свої права); виконання умов виділення багатьох видів субсидій негативно позначається на фінансових результатах діяльності сільгоспвиробників, змушуючи відмовлятися від вигідних пропозицій щодо реалізації сільськогосподарської продукції. Все вищесказане підтверджує необхідність розроблення чіткого алгоритму, який би дав змогу оптимізувати витрати на підтримку сільського господарства з урахуванням обмеженості фінансових ресурсів. Це, своєю чергою, дало б змогу скорегувати саму структуру розподілу державних субсидій за напрямом державної програми. Перспектива подальших розвідок у цьому напрямі полягає у розробленні певних механізмів упровадження шляхів удосконалення державного регулювання агровиробництва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаменко А.П. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері. Вісник Сум. нац. аграр. ун-ту. Сер. «Фінанси і кредит». 2009. № 2.
2. Артемова Е.И. Совершенствование системы государственного регулирования аграрного производства как фактор импортозамещения. Научный журнал КубГАУ. 2017. № 128(04). С. 1–12.
3. Березіна Л.М. Світовий досвід державного регулювання АПК: уроки для України. Наук. вісник ЛНАУ. 2010. № 16. URL: http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/ekon/2010_16/Beresina.pdf.
4. Дудка О.І. Механізми державного регулювання розвитку аграрного сектору України. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 13. С. 99–102.
5. Кіндзерський В.В. Державне регулювання аграрного сектору економіки: імплементація зарубіжного досвіду. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 5. С. 24–30.
6. Коваленко О.Ю. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва. Ефективна економіка. 2013. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_40.
7. Крупка М. Програмно-цільовий метод бюджетування в Україні. Вісник Львів. ун-ту. Економіка. 2009. Вип. 41. С. 16–34.

8. Майстро С.В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/06-MAYSTRO.pdf>.

9. Окрепка М.Є. Розвиток сільськогосподарського виробництва і проблеми його інвестування. Вісник Запор. нац. ун-ту. Економічні науки. 2010. № 4(8). С. 176–180.

10. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 49. Ст. 527.

REFERENCES:

1. Adamenko A. P. Derzhavne rehuliuвання investytsiinoi diialnosti v ahraryi sferi [State regulation of investment activity in the agrarian sector]. Sumy: Visnyk of Sumy national University.

2. Artemova E.Y. Sovershenstvovanye systemy hosudarstvennoho rehulyrovanyia ahrarynoho proyzvodstva kak faktor ymportozameshcheniya [Improving the system of state regulation of agricultural production as a factor of import substitution]. KubHAU.

3. Berezina L.M. Svitovyi dosvid derzhavnoho rehuliuвання APK: uroky dlia Ukrainy [World experience of state regulation of agroindustrial complex: lessons for Ukraine]. Lviv: Lviv National Agrarian University. Available at: http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/ekon/2010_16

4. Dudka O.I. Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання rozvytku ahrarynoho sektoru Ukrainy [Mechanisms of state regulation of the agrarian sector development in Ukraine]. Kyiv: Investytsii: praktyka ta dosvid, pp. 99–102.

5. Kindzerskyi V.V. Derzhavne rehuliuвання ahrarynoho sektora ekonomiky: implementatsiia zarubizhnoho dosvidu [State regulation of the agrarian sector of the economy: implementation of foreign experience]. Uzhhorod: Uzhhorod National University, pp. 24-30

6. Kovalenko O. Derzhavne rehuliuвання silskohospodarskoho vyrobnytstva [State regulation of agricultural production] // Kyiv: Efektyvna ekonomika. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_40

7. Krupka M. Prohramno-tsilovy metod biudzhetuвання v Ukraini / M. Krupka [Program-target method of budgeting in Ukraine]. Lviv: Visnyk of Lviv University.

8. Maistro S.V. Sutnist ta napriamy derzhavnoho rehuliuвання ahrarynoho rynku v zarubizhnykh krainakh [Essence and directions of state regulation of agrarian market in foreign countries]. Available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/06-MAYSTRO.pdf>

9. Окрепка М. Y. Rozvytok silskohospodarskoho vyrobnytstva i problemy yoho investuvannya [Development of agricultural production and problems of its investment]. Zaporizha: Visnyk of Zaporizha National University, pp. 176–180

10. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho gospodarstva Ukrainy: Zakon Ukrainy [The Law of Ukraine On State Support to Agriculture in Ukraine]. Kyiv: Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.